

<https://www.facebook.com/groups/268693925325131/permalink/339397908254732/?mibextid=ztldM3>

В умовах воєнного часу співробітниками відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України розроблено серію методичних матеріалів (презентації, відео, рекомендації) для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, які презентовано на сайті Інституту <https://ispukr.org.ua> та сторінці у Facebook <https://www.facebook.com/ispukr>, сторінці відділу <https://www.facebook.com/groups/268693925325131/>.

ЧАСТИНА 2. ЗАСОБИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Вовченко О.А.

Для пояснення процесу адаптації дітей/підлітків щодо причин формування девіантної поведінки у осіб з ООП у період воєнного часу доцільно розглядати та використовувати когнітивну теорію копінгу Р. Лазаруса. Копінг у цій теорії розуміється як діяльність особи щодо збереження балансу між вимогами середовища та особистісними ресурсами, які відповідають цим вимогам.

Копінг-ресурси є стабільними поведінковими установками особистості (емпатія, пошук соціальної підтримки, компенсація порушеного розвитку тощо), ефективність їх розвитку визначає успішність адаптації особистості з ООП до стресових ситуацій. Слабкий або недостатній розвиток копінг-ресурсів сприяє формуванню дезадаптивної копінг-поведінки, соціальної ізоляції, деградації особи.

Відмінною рисою девіантної поведінки є те, що вона змінює спосіб інтерпретації проблеми, але не змінює стресову ситуацію та умов адаптації особистості до соціального середовища.

Це дозволяє особистості з особливими освітніми потребами на певний час подолати тривогу, невпевненість, соціальну невизначеність, але залишає без зміни дистресс-причину. Такі деструктивні стереотипи копінгу, наприклад, старшому шкільному та підлітковому віці реалізуються внаслідок відсутності чи слабкості адаптивних особистісних копінг-ресурсів. Наявність певної особливості розвитку у особистості не визначає тільки якісну своєрідність

розвитку її пізнавальної сфери, а й недостатній розвиток соціальних навичок та копінг-ресурсів, що сприяють дезадаптації та ризику розвитку девіантної поведінки.

Часто дітей з ООП називають «важкими дітьми», «важкими підлітками». Але зауважимо, що «важка особистість», як правило, живе у важкій сім'ї. Вона є свідком конфліктів між батьками та відчуває неухважність до свого внутрішнього світу. Але не завжди неблагополучні сім'ї впадають є помітними для соціальних служб. Іноді неблагополуччя приховано досить глибоко. І лише коли з дитиною чи підлітком трапляється певний негаразд, оточуючі звертають увагу на спосіб життя родини, на її мораль, життєві цінності, які їй дозволяють побачити, оцінити спосіб життя дитини. За зовнішнім добробутом часто може ховатися асоціальний стан сімейних відносин, способу життя та виховання особистості в сім'ї, які є провідними, основоположними та безпосередньо впливовими факторами формування особистості.

До сімей, які створюють умови «підвищеного ризику» щодо формування девіантної особистості чи делінквентної поведінки належать:

– неповна сім'я, де є тільки матері, рідше батьки, або сім'ї, в яких дітей виховують друге покоління (бабуся або дідусь);

– конфліктна сім'я, в якій існує напруженість взаємин між батьками, відсутня порозуміння і є виражені розбіжності у поглядах, установках, мир, злагода, в якій батьки тримаються на тимчасових компромісах;

– «асоціальна сім'я» – переважають антисуспільні тенденції, паразитичний спосіб життя, члени сім'ї вступають у суперечності із законом;

– формальна сім'я – відсутні спільність потреб, життєвих цілей, взаємна повага між членами родини; сімейні обов'язки виконуються формально, часто батьки перебувають на межі розірвання шлюбу, але не розривають його з матеріальних та житлово-побутових міркувань;

– «алкогольна сім'я» – основні інтереси визначаються вживанням спиртних напоїв;

– родина, у якій є «психічнохворі» батьки, яким самим потрібен догляд, і де не створюються умови для повноцінного розвитку особистості.

Доцільно оцінити під час аналізу основних причин відхилень від норм поведінки осіб з ООП роль освітніх установ. Помилки та недоліки у навчально-виховній роботі цих установ, їх недостатній зв'язок із родинами, які підтримують формування педагогічної занедбаності дітей та підлітків, що виникла в умовах несприятливого сімейного виховання.

Надзвичайно важливо для своєчасного початку психологічної допомоги: профілактики, корекційної та терапевтичної роботи є раннє виявлення дітей (учнів), схильних до девіантних та делінквентних форм поведінки. У практиці роботи діагностика девіантної поведінки зазвичай має симптоматичний

характер (за запитами та скаргами). Рідше психологи досліджують причини та умови формування девіацій, використовуючи етимологічний підхід.

У процесі виявлення девіацій у навчальному закладі важливо дотримуватися наступних принципів:

- принцип попередження (виявлення «групи ризику» та організація профілактичних заходів);
- принцип системності (послідовна планомірна робота);
- принцип взаємодії (здійснюється взаємодія адміністрації, освітян, психологів, медичних та соціальних працівників).

Скажімо, для дітей та підлітків з недостатньою стійкою центральною нервовою системою характерні: емоційна вибуховість, невміння керувати собою у конфліктних ситуаціях, що часто призводить до правопорушень. Вказуючи на ці особистісні особливості, слід орієнтувати зростаючу особистість на уникнення конфліктних ситуацій, нагадуючи, що такі ситуації є небезпечними для них. Істотним для осіб першої та другої груп може виявитися і медикаментозне печиво із заспокійливими препаратами, які може призначити лише дитячий та підлітковий лікар-психіатр.

Увагу під час роботи з нестійкими у поведінці особами з ООП має бути спрямовано на організацію постійного контролю за навчальними та іншими видами їх діяльності. Звернення до морально-етичних цінностей далеко не завжди призводять до позитивних результатів – таких осіб майже неможливо переконати, але можливо примусити. Тільки створення чіткої та постійної системи спостереження за дитиною/підлітком призведе до покращення поведінки. Вимогливе, часом навіть жорстке керівництво такими особами «переноситься» досить спокійно, без виникнення характерологічних реакцій активного протесту.

Виховання девіантних дітей/підлітків з ООП передбачає включення наступних компонентів:

- цілеспрямована робота з моральної просвіти (це уроки етики, моральні бесіди, індивідуальні консультації тощо);
- актуалізації всіх джерел морального досвіду школярів (навчальна, суспільно корисна, позашкільна робота, відносини між учнями у класі, відносини дітей з батьками, відносини вчитель-учень, вчитель-батьки учнів, повсякденний стиль та «тон» роботи школи);
- запровадження моральних критеріїв щодо оцінки всіх без винятку видів діяльності та проявів особистості вихованців;
- оптимальне співвідношення форм практичної діяльності та моральної освіти на різних етапах з урахуванням статі та віку особистості з ООП.

Так, наприклад, у психолого-педагогічній літературі наведено принципи роботи та виховання девіантних дітей з ООП, які можуть стати основою для роботи з такими зростаючими особистостями:

– принцип орієнтації на позитив у поведінці та характері дитини. Цей принцип вимагає ставлення до дитини як до головної цінності в системі людських відносин, нормою яких є гуманність. Освітянин повинен бачити у дитині з ООП насамперед найкраще.

– принцип соціальної адекватності виховання потребує відповідності змісту та засобів виховання соціальній ситуації, у якій організується виховання «важкої» дитини;

– принцип індивідуалізації виховання осіб з девіантною поведінкою передбачає визначення індивідуальної траєкторії соціального розвитку кожної особистості, виділення спеціальних завдань, що відповідають його індивідуальним особливостям, як то: виявлення причин девіантності, визначення особливостей включення дітей у різні види діяльності, розкриття потенціалів особистості як у навчальній, так та у позанавчальній роботі, надання можливості кожному учню для самореалізації та саморозкриття.